

En flygande bergu är en mäktig syn. Vingspannet kan bli över 170 cm brett.

att uvar just då värper ägg och är som mest störnings känsliga. Uvar byter boplats lite då och då så vi vet inte på förhand var paret kommer att häcka inom ett revir. Flertal par i skärgården kan flytta upp till 1,5 kilometer mellan häckningsöar. Uvar föredrar öppna områden för sina bon, så miljön på en skarvö är väldigt bra. Eftersom landskapet i norra skärgården och även fastlandet i Uppland inte är så skarpt kuperat och inte har så mycket kraftiga branter så är det inte ovanligt att uvar häckar i blockterräng. På skarvöar försvinner det mesta av sly och den högre vegetation tillfälligt så att just blockterrängen blir väldigt öppen.

2011 syntes inte uvarna till i 2010 års boområde och som vanligt brukar vi leta efter alternativa boplatser, om vi inte hittar paret där vi förväntade oss. Genom en del letande lyckades vi konstatera att paret har lyckats häcka med 2 ungar som resultat. Genom att byta boplats lyckades de undvika störningen 2011. Även i detta boområde har uvar häckat några gånger. Så paret bör ha funnits på plats i minst ca 5 år. För första gången kunde vi även konstatera att både unga och gamla storskarvar blir byten åt berguvarna. En skarv koloni är antagligen ett väldigt bra skafferi för

ett uvar under häckningstid. Tråkigt nog för uvarna är skarvarna inte kvar under höst och vinter då uvhonan behöver bygga upp kroppens energi resurser för att producera ägg inför nästa års häckning. Uvarna är sina revir trogna året runt och måste då hitta andra byten under höst och vinter.

Samma hona igen

För 13 år sedan när vi besökte en ö så blev vi ordentligt utskälda av en berguvshona, hon var ganska aggressiv och visade upp sig på nära håll. Det är inte så vanligt att vi ser dom vuxna uvarna när vi besöker platser, årligen ser vi kanske 3 vuxna. Oftast ser vi när dom flyger iväg och sedan syns dom oftast inte mer under besöket. Jag kunde konstatera att denna hona var ringmärkt på höger tars. Reviret har varit känt i över 25 år, men vi har inte lyckas hitta all öar paret använder som häcknings platser, så paret har varit förvunna lite då och då, men vi brukar se lite spår efter dem. De brukar häcka på samma ö några gånger under en femårsperiod och sedan försvinna till någon ö som vi inte har fått kläm på ännu. Paret dyker upp igen efter några års frånvaro.

Paret häckade igen 2009 efter flera års bortavaro från denna ö och honan skällde ut oss igen men kom inte så nära. 2010 var paret på ön men häckade inte. Paret har flera områden på ön som används som häcknings plats och boet/ungarna kan vara svåra att hitta. 2011 var honan ordentligt irriterad och jag kunde verifiera att hon var ringmärkt på samma ben som för 13 år sedan. Jag kan inte vara 100% säker på att det är samma hona, men exakt samma beteende i samma bo brant och dessutom ringmärkt på samma tars gör att det troligen är samma hona. Det är få honor som kommer fram och visar sig, det finns en annan hona i skärgården som är ännu mer aggressiv, även den honan är ringmärkt och har funnits på lokalen i ca 15 år. En ringmärkt bergu utanför Stockholms län var sin häckplats trogen i ca 25 år innan hon avled. Att uvar blir upp mot 20 år i det vilda är inte så ovanligt, i bur kan de bli en bit över 30 år.

All hjälp med rapporter om berguvar i länet hjälper oss att skydda berguvar, deras häckningslokaler och att övervaka berguvstammens utveckling som en del i miljöövervakningen av skärgården.

Alla rapporter tas emot med glädje. Rapportera till mig eller Skärgårdsstiftelsen.

Alar Broberg, e-mail : xbror@swipnet.se

Alar Broberg, xbror@swipnet.se

Havsörn - en stagnation i beståndet?

Havsörn (*Haliaeetus albicilla*)

Inventeringarna av havsörn i Stockholms skärgård inom projekt Levande Skärgårdsnatur genomfördes med samma metodik som tidigare år. Övervakningen av havsörn och sälar i svenska kustområden ingår i den nationella miljöövervakningen, som indikatorer för effekter av miljögifter i marina miljöer. Delprogrammet "Övervakning av marina toppkonsumenter" (havsörn och säl), inom programmet Kust och Hav, genomförs med huvudfinansiering från Naturvårdsverket, och med välkommet bistånd från Naturskyddsföreningen och Skärgårdsstiftelsen.

Resultat 2011

Vintern 2011 blev av samma karaktär som 2010 - det vill säga ovanligt kall och rik på snö, jämfört med vad vi börjat vänja oss vid i form av milda vintrar under de senaste 20 åren. Men jämfört med tidigare decennier har de senaste vintrarna inte utmärkt sig särskilt mycket. Efter den snörika vintern 2010 kunde vi konstatera att fler havsörnar än vanligt inte la några ägg utan avbröt sina häckningsförsök (se Levande skärgårdsnatur 2011). Hur såg det då ut år 2011, efter en lika kall och snörik vinter?

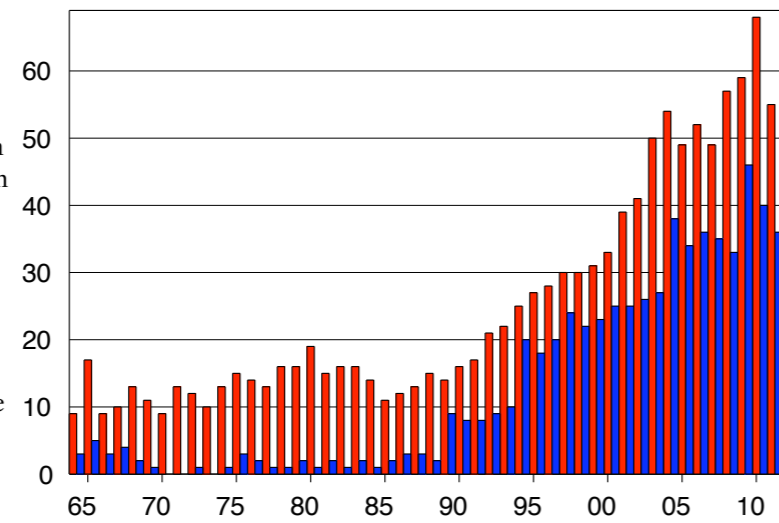
Vid flyginventeringarna när vi ska lokalisera årets bebodda bon inom de olika reviren var situationen oklar i fler revir än vanligt. I elva revir som varit bebodda under de senaste åren kunde vi inte återfinna örnarna, i ytterligare tre revir sågs bara en ensam individ vid bo. Och i ytterligare fyra revir där örnparet fanns kvar var bona orörda och inget nytt bo hittades. I sådana fall kan man inte vara helt säker på att de trots allt inte häckade på ny plats i reviret, även om det mesta tyder på att så inte varit fallet. De kan därför naturligtvis inte vara med i statistiken.

Uppföljningen av resultat i de bebodda bona vid fastlandskusten och i skärgården i Stockholms län gjordes som vanligt under försommaren. Inom kuststräckan Arholma-Landsort kunde fortplantningen kontrolleras för 55 havsörnspar, varav 31 i samverkan med Skärgårdsstiftelsen. Antalet bebodda revir som kunde kontrolleras 2011 blev 13 färre än året innan. Trettiosex av de kontrollerade paren fick fram ungar, vilket innebär 65 % av de kontrollerade. Detta är en högre siffra än året före (59 %), men här ska man komma ihåg att åtskilliga par alltså saknas helt i årets statistik. Vid sidan av de fyra par

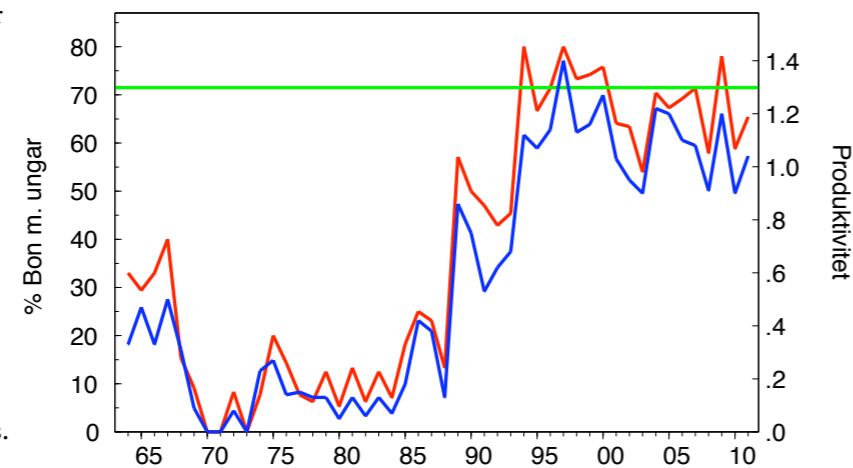
Två halvuxna havsörnsungar i boet i juni.

som utgår på grund av viss osäkerhet (de reproducerade sig troligen inte) så kunde ett större antal par över huvud taget inte återfinnas. Detta är en ovanlig situation eftersom havsörnen är mycket lokaltrogen och i de allra flesta fall hittar man dem om de finns. Som nämnts ovan sågs en ensam individ i tre revir och det är fullt möjligt att detta kan ha varit fallet i flera revir. Ensamma fåglar i reviren är lätta att missa, de bygger oftast inte på något bo och kan sitta var som helst inom sitt hemområde. Det är också möjligt att det bland de "försvunna" paren finns några som byggt nytt bo och undgått upptäckt. Men det finns inga observationer som tyder på att det kommit fram ungar i de "försvunna" reviren.

Antal kontrollerade havsörnspar (röd) och antal ungar i Stockholms skärgård 1964 – 2010. Data från Projekt Havsörn (sedan 1964) och Naturvårdsverkets nationella miljöövervakning (sedan 1989).

Det finns alltså en viss osäkerhet när det gäller andelen lyckade häckningar 2011, det är inte osannolikt att siffran här är för hög. En jämförelse som dock kan göras utan reservationer är när det gäller antalet ungar i bon med lyckad häckning. I 29 bon av de 36 med lyckad häckning kunde antalet avgöras säkert genom uppklattring, och 38 % av dessa innehöll bara en unge – att jämföras med 55 % 2010.

Andel lyckade havsörnsäckningar i Stockholms skärgård (röd linje) och antal ungar per kontrollerat par (produktivitet, blå linje), 1964-2010. Observera att det är olika skalor på y-axlarna. Den gröna linjen markerar referensnivåer (72 % respektive 1,3 ungar) från tiden före 1950.

Före 1950, d v s innan effekterna av miljögifter började visa sig på allvar, utgjordes 26 % av 91 kontrollerade kullar vid svenska kusten av bara en unge – d.v.s. nära en fjärdedel av de lyckade häckningarna hade två ungar (eller i sällsynta fall tre). När situationen var som sämst, från 1960-talet till mitten av 1980-talet, och flertalet häckningsförsök misslyckades helt, var det bara knappt en fjärdedel av de lyckade häckningarna som innehöll mer än en unge. Dagens siffror innebär alltså en stor förbättring, och de skillnader som vi fortfarande ser måste utvärderas både mot möjliga effekter av miljögifter och mot andra faktorer i livsmiljön, som exempelvis ett vikande födounderslag. Havsörnen livnär sig till största delen av fiskar och fåglar under häckningsperioden, och de förändringar som skett och sker hos bestånden av de vanliga bytesarterna borde ha en påverkan.

Räddningsaktion

På midsommarafton upptäckte några personer som landstigit på en ö i ytterskärgården en havsörn som låg i vattnet en bra bit utanför ön och inte verkade kunna ta sig upp. De åkte då ut och fick tag i fågeln och såg till att den kom iland på ön. Örnen var ganska medtagen och kunde inte lyfta, den gick undan men var kvar på ön tills familjen som räddat den ur vattnet var tvungna att återvända hem. Det var

uppenbart att örnen behövde tas om hand för undersökning och familjen sökte hjälp för att få den infångad och åtgärdad. De kontaktade polisen, som dock vid denna tidpunkt inte hade möjlighet att rycka ut. Men det hade stiftelsens tillsynsman Per Blom, som åkte ut och lyckades fånga in örnen och sedan föra den i land. Där togs den emot av en person från Viltjouren, den ideellt arbetande rehabiliteringsanläggningen för fåglar och vilt utanför Stockholm. Det visade sig att örnen – en av årets ungar – dels hade en allmän infektion och dessutom en svampinfektion i luftvägarna och behövde en ganska långvarig behandling för att återhämta sig så att den skulle kunna frisläppas. Efter upprepade kontroller vid Djurkliniken Roslagstull under sommaren konstaterade man till slut att örnen var återställd – vilket också var tydligt när den skulle hanteras på slutet, det var då en helt annan fågel än när den fångades in av Per Blom ute på ön efter midsommar! I början av oktober blev det så dags att frisläppa den. När jag,

Den rehabiliterade ungörnen vid frisläppandet.

efter att ha ringmärkt den släppte taget om fågeln lyfte den nästan rakt upp och drog iväg med en sådan frenesi att kameramannen som stod bredvid knappt hann med. Örnen var borta ur vårt synfält på 10 sekunder – tillsynsman Per som sett till att örnen kom under vård och Ewa Kirkegaard på Viltjouren såg mycket nöjda ut...

Gammelörnar igen

I tidigare årsrapporter av Levande skärgårdsnatur har jag berättat om det havsörnspar som bestod av en hona ringmärkt 1978 och hennes partner, ringmärkt 1983. Detta örnpär häckade år efter år fram till och med 2009, då honan alltså var fyllda 31 år och världens dittills äldsta kända ringmärkta havsörn. År 2010 blev det ingen häckning, boet var besökt av örn men vi kunde inte bekräfta om gamlingarna fanns kvar i livet. Eftersök på ön för att eventuellt hitta någon död örn gav inte heller några resultat. Vid årets kontroll var denna klassiska lokal helt öde, inte ett spår av någon aktivitet kunde ses vid boplatsen eller vid alternativbon. Så här långt får vi alltså betrakta 2009 som slutår för denna gamla havsörn.

Men historien har ändå ett slags förlängning. I april 2011 hittades en nydöd, alldeles färsk havsörn

på isen i den åländska skärgården. Örnen var ringmärkt i Sverige 1978, av undertecknad, och blev alltså 33 år – ett nytt åldersrekord. Vid kontroll av ringnumret visade det sig att denna örn var från samma kull som vår gammalörn ovan - det var hennes syster! Denna individ har avlästs en enda gång tidigare i livet, i november 1981 vid en åtel just på Åland. Med tanke på fyndplatsen 2011 och tidpunkten (häckningstid) är det sannolikt att hon häckat på Åland. Vid den stora utfodringsplats som tidigare drevs på Åland har det under örnens levnad gjorts tusentals avläsningar av andra havsörnar, men inte mer än en gång har alltså denna fågel lästs av. En intressant sak i sammanhanget är att samma mönster verkar ha gällt även för systemen här i Sverige – hon har aldrig lästs av ens som ung, inte förrän vi gjorde en särskild insats för att identifiera individen på gamla dar (se Levande skärgårdsnatur 2009). Det är tydligt att alla havsörnar inte är lika benägna att uppsöka åtlar – men att dessa kullsyskon tycks ha delat denna egenskap lär nog vara en tillfällighet!

av Björn Helander
Naturhistoriska Riksmuseet och
Naturskyddsföreningens Projekt Havsörn